

Vladan Bajčeta

# SAMO ROMAN

(Jovana Dišić: *Vakuum*, Vulkan izdavaštvo, Beograd, 2022)

Lijepo je posmatrati kako na scenu srpske proze suvereno stupaju nova autorska imena, naročito kada se povodom *NIN*-ove nagrade toliko pričalo o znatnom broju romana-prvijenaca kao da je to neka vrijednost po sebi, što naravno ne može biti. Tolike metamorfoze pjesnika u romansijere i njihov oduševljeni kritičarski doček pogubno ohrabruju sve brojnije pretendente na kulu zamašne epske forme (a zapravo na nekada najuglednije književno priznanje), pa otuda poplava lirskih romana u kojima i najtolerantnije čitalačko oko ne može da vidi taj književni oblik, i što je još gore da pronade oglašenu umjetničku vrijednost. Danas je postalo skoro pravilo da kada neko ne umije, a jako hoće da napiše roman, samo kaže da je to poetska proza i stručni žiri će mu povjerovati na riječ. Tako poneki dobar roman-roman ostane ne-

vidljiv iza nagrađenih i hvaljenih otpadaka od poezije, sakupljenih među korice jedne knjige sa epoletom književne odrednice koja joj ni po čemu ne pripada. *Vakuum* Jovane Dišić je *samo roman*, i to dobar roman, koji posjeduje sve što jedna knjiga takve vrste treba da ima.

Prvo, tu je zaokružen, jasno ocrtan lik protagoniste priče, Anđelije zvane Ana, doktorantkinje književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu i nastavnice u zavičajnom Kučevu. Topografiju njenog života dopunjuju još i rodno selo, a zatim i obližnji Požarevac, koji su reljefno doctani na razuđenu mapu savremene srpske proze. Izmještajući svoju junakinju iz prestonice, autorka se pridružila onim stvaraočima mlađe generacije koji inspiraciju i teme ne traže u vrevi metropole, naše ili ma koje svjetske (što ponekad umije biti oportunističko opredjeljenje), već se okreću kamernim životima malih gradova, u kojima se odvija uvijek ista i uvijek jednako velika čovjekova drama – drama ljubavi i smrti.

Pokušavajući da osmisli svoj život u provinciji, Ana nastoji da prevaziđe bol uzrokovan majčinim prevremenim odlaskom, a zatim i da raskine desetogodišnju vezu sa Ganetom iz koje je u nekoliko navrata pokušavala da pobjegne. Susreće se u tim svakodnevnim lutanjima sa svojom prijateljicom Ognjenkom, raspojasanom psovačicom koja sve što ima da kaže sasipa odmah i pravo u lice; psihijatrom kojeg u svojoj glavi naziva Patrik i od čije terapije momentalno odustaje (razgovor na jedinoj održanoj seansi je pravo majstorstvo dijaloške proze) i ljubavnikom Viktorom kod kojeg traži potvrdu da donosi pravu odluku praveći oštar emotivni rez. I baš kada čitalac pomisli da pred sobom ima još jednu konvencionalnu priču o jadima mlade provincijalke, na scenu stupa tajan-

stveni Džoni, sa imidžom „ruskog mafijaša iz trećerazrednih akcionih filmova” (28), dajući Ani ponudu koja se ne odbija. Ostarjeli i iskusni braničevski desperados traži (na Ognjenkinu preporuku) od mlade književnice i urednice da literarno uobličí nekoliko njegovih usmenih pripovijesti u formu priča, a zatim i knjige.

Kako je Ana spisateljica u povelju, još uvijek nesigurna u svoje literarne mogućnosti, sa skrivenim fajlom u kompjuteru pod nazivom „Vakuum” prepunim skica i nerazrađenih bilježaka, poziv na ovakvu saradnju čini joj se kao prilika da razvije pritajene umjetničke ambicije. Tako roman dobija paralelnu, u izvjesnom smislu metapoetičku dimenziju, u kojoj se u odmjerenim refleksivnim ekskurzijama ispituje smisao pripovijedanja kao čovjekove inherentne antropološke potrebe. Poseban akcenat stavljen je na usmenost pričanja kao njegovu određujuću supstancu, što je nesumnjivo osviješten i u praksi primjenjen (auto)poetički gest. Sagledavajući sa strane situaciju u kojoj se zatekla, Ana razmatra Džonijevu ponudu:

*Pređa mnom je sedeo čovek koji je želeo nešto da mi ispriča. U tome je bilo neke drevne egzotike, u samoj potrebi za pričanjem, i to me je opčinilo. Već duže vreme sam se pitala da li smo kao civilizacija zaboravili kako se priča priča. Sveli smo se na književne ogleda, na takmičenje ko će sklopiti komplikovaniju strukturu, ko će upotrebiti najneobičniji postupak. Demonstriramo većštinu komponovanja i poznavanja teških reči i opšte kulture, umesto jednostavno da kažemo: ovde je priča počela, ovako se ispredala, ovde se završila. Možda on ume da ispriča priču? (35)*

Otuda je i Džonijevo pripovijedanje obilježeno živopisnim sjajem lokalnog govora, bilo da priča o stiškóm pjesniku Srboljubu Mitiću, ili bezimenom poljoprivredniku kome su rotirajući noževi traktora isjekli noge, ili pak o monahinji koja nije mogla da dobije blagoslov za odlazak u manastir od svojih inače vrlo pobožnih roditelja:

*Sad, ono što je tu mene iznerviralo je što su svi o njoj počeli da pričaju kô da je pokojna, bože me prosti. I počeli da je oplakuju. Jedna njena tetka napisala silne neke pesme o njoj, ali sve kô da više nije živa. A ona živa i zdrava, proverio sam ja, ali samo nije više... nije više to što oni 'oće, nije ni to što bi ona 'tela, neće odma' nikog da zamonaše, al' bar rešila šta 'oće. A njima kuća kô crkva. Bože me prosti. Ikone na sve strane. Svake nedelje u crkvu, sve po redu. Ne branim. Al' sad im ne valja što otišla u manastir. To me muči! 'Teli da bude pobožna, ali tačno onol'ko kol'ko oni misle da treba, ni manje ni više. To mi nije jasno. (124–125)*

Tako *Vakuum* dobija literarno nasušno višeglasje u govoru likova, koje upadljivo nedostaje znatnom dijelu proze autora Dišićkine generacije. Ukoliko ne govore *pogrešno*, nedovoljno vjerno transponovanim jezikom tipova koji se žele književno predstaviti, junaci mnogih romana recentne produkcije pričaju odveć unisono, lišeni i najosnovnijeg spisateljskog nijansiranja bez kojeg uspjele proze, jednostavno, nema. Ne trošeći mnogo riječi na opise svojih karaktera, mada deskripcija ne izostaje (što je čest pomodni trik), Ana ih pušta da sami govore, kako bi se u tom saoglašavanju sklopila slika kompleksnih odnosa svih učesnika ove romantične kučevske povijesti. Anin preplet kolokvijalnog i intelektualnog govora, Ognjenkine psovačke tirade, Ganetove neurotične fraze, Patrikove psihoanalitičke floskule, izvornost Džonijevog dijalekta i iskazi svih ostalih junaka ukrštaju se kao žive, autentične riječi postojećih ili mogućih nosilaca svojih identiteta i

sudbina. Pronaći u takvoj, snažno lokalno obilježenoj boji potencijal da se iskažu univerzalna značenja zadatak je svakog romansijera oduvijek. Jovana Dišić je uspjela u tome iz nekoliko razloga: ona nikad ne pušta iz vida prirodni tok priče, ne dozvoljava refleksivnim digresijama da postanu same sebi cilj, ne nameće u neprimjerenom obimu perspektivu glavne junakinje – riječju, pušta da se logika pripovijedanja sama od sebe razvija sprovodeći je u jedinom mogućem smjeru.

Odgovor na pitanje koji je to smjer podrazumijevao bi podatke o pojedinim brižljivo prikriivanim i stepenovano otkrivanim crtama već opisanih aktera radnje, kao i o pojedinim njenim neopisanim učesnicima, ali tada bi već dalji tok ovog kritičkog osvrta morao da ponese oznaku *spoiler alert*. U svakom slučaju, Jovana Dišić napisala je čvrst, zaokružen, uspio roman, da mu se može oprostiti i citat na prvoj stranici preuzet od Knasgora, pisca čijoj stvaralačkoj promašenosti koncept literature svojstven *Vakuumu* odlučno staje nasuprot. Mogu mu se oprostiti i završne rečenice, kao isuviše doslovan komentar svega što je do tada na valjan i dostojan način ispričovijedano. Moglo bi se oprostiti i suvišno koketiranje sa pojedinim politički korektnim ideologemama, makar se njihovo prisustvo potencijalno (ali nategnuto) moglo pravdati reljefnijom karakterizacijom glavne junakinje. Roman zaslužuje, vjerovatno će i dobiti drugo izdanje, a tada mogućnosti ovih sitnih ali bitnih korekcija daju prostora za razmatranje.